AZERBAYCAN MAKAMLARINDAN OLAN ŞÛR'UN TÜRK MÜZİĞİ İLE KARŞILAŞTIRMALI TAHLİLİ

Yavuz ŞEN*
Ülkü Sevim ŞEN**

Azerbaycan halk müziğinde, yedi ana makamdan biri de şûr makamıdır. Şûr makamının aşık müziğinde yeri ve önemi çok fazladır. Çünkü aşık mahnılarının çoğu bu makamdadır. Farsça kökenli olan "Şûr" kelimesi tuzlu, şamata, gürültü anlamındadır. Müzikdeki anlamı ise aşıklar demektir. Anadolu müziğinde bu makam bilinmemektedir. Yalnız Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Lügatında (şûri) Türk müziğindeki eski bir birleşik makam ve eskiden kullanılmış perde isimlerinden birisi olarak tarif edilmektedir.[1] Bu makamla ilgili olarak Kantemiroğlu, eserinde, Azeri müziğinde halen mevcut olan makamdır, diye bilgi vermektedir. Şûr makamı şen ve lirik bir ifadeye sahip olduğu için bu tarz konularda daha çok kullanılmaktadır.[2]

Şûr Makamı Ses Sırasındaki Perdelerin Görevleri

Şûr makamı ses sırası üzerinde en çok durulan perdeler sırasıyla şunlardır:

1.RE; Karar

2.SOL; Dörtlü

3.FA; LA ve DO; Kararın üst mediantı, kararın beşlisi ve ana ses

4.LA; Alt mediant ve alt taşıyıcı ses

5.Sİ bemol; Kararın beşlisinin üst taşıyıcı sesi

6.DO ve Mİ, Sınır sesi ve kararın üst taşıyıcı sesi

Şûr makamındaki bütün perdeler karara hizmet etmez, bu ses sırasının birinci perdesi olan pes bölgedeki *la* sesi *do* perdesine mediantlık yapar. Seyir sırasında bu perde karar ile ilgi kurmaz, komşu hareketlerde ve sıçramalarda seyre katılmaz.

Ses sırasının ikinci sesi olan pes bölgedeki *si, do* sesine alt taşıyıcı ses olarak hizmet eder. Şûr makamında kesinlikle bu perdeden sıçrama yapılmaz. Ses sırasının üçüncü perdesi olan pes bölgedeki *do* sesi ana ses diye adlandırılır. Bunun sebebi makamın mecburen bu perdeden başlatılması ve bu perdeden 7 ana makama rahatça geçilebilmesidir. Şûr makamında karar verirken *do* perdesi alt taşıyıcı ses ile karara gider. *Do* sesinden *mi, fa, sol* seslerine atlama yapmak mümkündür. Bu özelliği nedeni ile şûr makamı çıkıcı özellik gösterir.

Ses sırasının dördüncü ve karar sesi olan *re* sesi *fa*, sol ve *la*'ya sıçrama yapabilir. Ses sırasının beşinci sesi olan *mi*

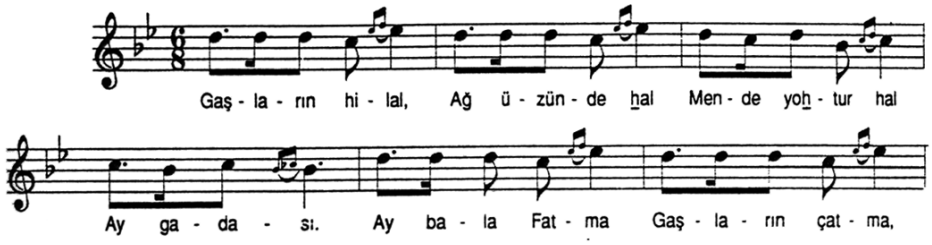

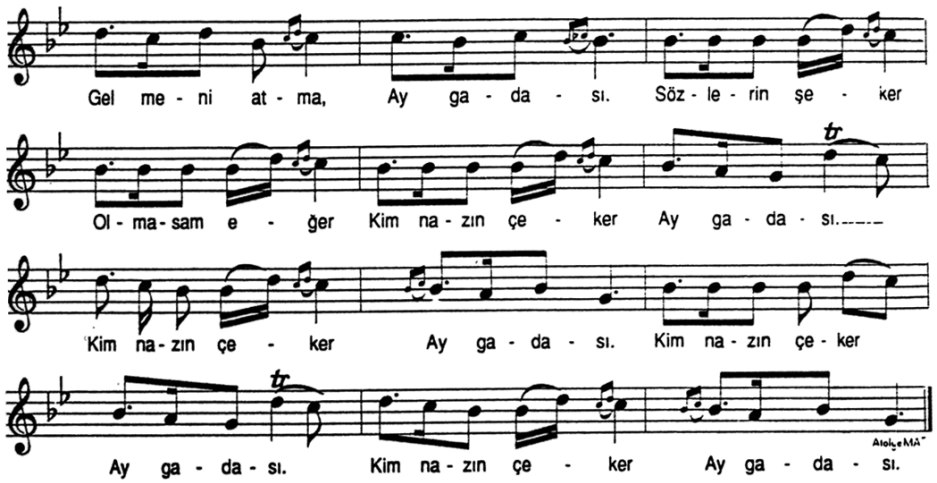

sesi kararın üst taşıyıcı sesi olarak görev yapar. Bu perde bazı durumlarda *bemol* ya da *diyez* alabilir. Ses sırasının altıncı sesi olan *fa* sesinden kararın beşlisine karar ve *do* sesine, sınır sesine, aşağıya da *mi bemol*'e karara ve *do*'ya sıçrama yapabilir. Birçok yere sıçrama kabiliyeti olduğundan makamın güçlüsü gibidir. Makamın sekizinci sesi olan *la* sesinden yukarıya doğru sınır sesine aşağıya doğru ise *fa* sesine ve karar sesine sıçrama yapar. *Si bemol* sesi ses sırasının dokuzuncu sesidir ve bu perdeden aşağıya doğru *sol* sesine sıçrama yapar. Böylece sol perdesini güçlü durumuna sokar. Ses sırasının onuncu ve son sesi *do* perdesidir ve bu perdeden ancak aşağıya doğru sıçrama yapılabilir.[3]

Bu makamı Azeri folkloruna ait "Ay Gadası" isimli türkü üzerinde inceleyeceğiz.[4]

Azeri müziğindeki Şûr makamının dizisi aşağıdaki gibidir.[5]

Diziden de görüldüğü gibi Şûr makamı 1-1/2-1 formülü üzerine kurulmuş dörtlülerden oluşmaktadır. Türk müziğindeki nihavent makamını anımsatmaktadır.

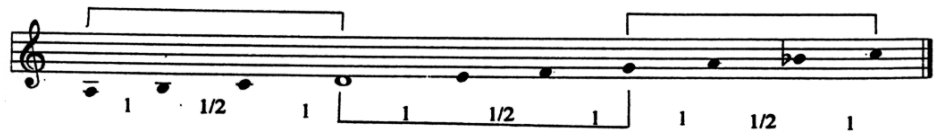

Türk müziğindeki Nihavent makamı dizisi aşağıdaki gibidir.[6]

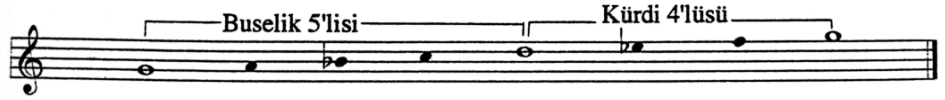

Her ne kadar da Nihavent makamı Buselik beşlisi üzerine kurulmuşsa da Azeri müziğindeki Şûr makamı ile karşılaştırırken Nihavent makamının ilk dört sesini aldığımızda 1-1/2-1 formülü ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda iki makam

türünün aynı hissi uyandırdığını söyleyebiliriz. Örnek aldığımız Şûr makamındaki eser re kararlı Şûr'un sol kararlı icra edilmiş biçimidir. Eser, makamın güçlü özelliği gösteren re sesi ile başlayarak asıl güçlü konumundaki *do* sesi ile güçlü kalışlar yapılarak tamamlanmıştır.

NOTLAR

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü Araştırma Görevlisi

** Erzurum Rıfkı Salim Burçak AKM ve Kız Meslek Lisesi Müzik Öğretmeni

[1] DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi Yayınları, s.1004, Ankara, 1997.

[2] ÖNALDI, Şenel; **Türk Musikisinde Kompozisyon Tahlil ve Makam Nazariyatı,** Atak Yayınevi, s.23-24, İstanbul, 1983.

[3] ŞEN, Yavuz; **"Azerbaycan Halk Müziğinin Yedi Ana Makamı Üzerinde Bir İnceme",** K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.24, 25, Trabzon, 1998.

[4] TURHAN, Salih; **"Azerbaycan Halk Mahnıları 1",** Yükseköğretim Kurulu Matbaası, s.39, Ankara, 1993.

[5] HACIBEYOV, Üzeyir; **Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları,** Yazıcı Neşriyat, s.39, Bakü, 1985.

[6]ÖZKAN, İsmail Hakkı; **Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri,** Ötüken Neşriyat A.Ş., Özal Matbaası, s.208, İstanbul, 1990.

KAYNAKÇA

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

HACIBEYOV, Üzeyir; **Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları,** Yazıcı Neşriyat, Bakü, 1985.

ÖNALDI, Şenel; **Türk Musikisinde Kompozisyon Tahlil ve Makam Nazariyatı,** Atak yayınevi, İstanbul, 1983.

ÖZKAN, İsmail Hakkı; **Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri, "Kudûm Velveleleri"** Ötüken Neşriyat A.Ş., Özal Matbaası, İstanbul, 1990.

ŞEN, Yavuz; **"Azerbaycan Halk Müziğinin Yedi Ana Makamı Üzerinde Bir İnceme",** K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Aralık 1998.

TURHAN, Salih; **Azerbaycan Halk Mahnıları 1,** Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1993.

DERGİ CİLTLERİ HAKKINDA DUYURU

Dergimizin 1. ve 2. cildinin mevcudu kalmamıştır. 3., 4. ve 5. ciltlerin mevcudu bulunmakta olup ciltli olarak satışa sunulmuştur. Arzu eden okuyucularımızın her bir cilt için 15 milyon TL. sını posta çeki hesabımıza yatırarak gerekli bilgiyi dergimizin posta kutusu adresine yolladıkları taktirde gönderi ücreti alınmaksızın dergileri adreslerine gönderilecektir.